

כתב עת אלקטרוני
בהוצאת המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין, ירושלים

גליון מס' 8 ספטמבר 2019

ניתן לקריאה באתר המכללה
<http://www.dyellin.ac.il>

**הקשר בין הרמה הדתית של הורים ושל מורים לבין שימוש
בענישה גופנית כלפי ילדים וכלפי תלמידים לצורכי חינוך**

מרדכי פרישטיק, תהילה מיטלמן

הקשר בין הרמה הדתית של הורים ושל מורים לבין שימוש בענישה גופנית כלפי ילדים וכלפי תלמידים לצורכי חינוך

מרדכי פרישטיק, תהילה מיטלמן

תקציר

עד לפני כ-15 שנים שאלת הענישה הגופנית בידי מורים והורים לצורכי חינוך הייתה נתונה במחלוקת בקרב שופטי בתי המשפט. לעומתם, מלומדים בתחום החינוך והפסיכולוגיה הביעו כמעט כולם התנגדות לענישה גופנית, בטענה שהדבר גורם נזק נפשי לילד. ביום 25.1.2000 בית המשפט העליון הרשיע אישה שפגעה פגיעה גופנית בילדיה; לדבריה, לצורכי חינוך. הרשעה זו הפכה לתקדים משפטי המחייב את כלל השופטים. לעומתם, רוב רובם של חכמי ישראל לכל אורך הדורות סברו שלגיטימי ואף רצוי להעניש ילדים ענישה גופנית למטרות חינוכיות. מטרתו של מאמר זה היא לבדוק בדרך אמפירית אם יש קשר בין רמת הדתיות של הורים ומורים לבין הנקיטה בענישה גופנית. על סמך סקירת ספרות המחקר, ההשערה היא שהורים ומורים חרדיים ישתמשו בענישה גופנית כלפי ילדיהם ותלמידיהם יותר מאשר הורים ומורים חילוניים.

אוכלוסיית המחקר היא קבוצת סטודנטים מאחת האוניברסיטאות בארץ ושלוש מכללות - אחת מהן חרדית. הוכן שאלון מהימן שנמסר ל-159 סטודנטים, 108 חרדיים ו-51 חילוניים. הסטודנטים נדרשו לענות לשאלה אם הוריהם ומוריהם הם אנשים חרדיים או חילוניים ואם הם נהגו להעניש אותם או את אחיהם/אחיותיהם ענישה גופנית במהלך חינוכם. הנתונים נותחו באמצעות המבחן הסטטיסטי X².

הממצאים איששו את השערת המחקר. נמצא שהורים ומורים חרדיים מענישים את ילדיהם ואת תלמידיהם ענישה גופנית לצורכי חינוך יותר מאשר הורים ומורים חילוניים. המסקנה היא שכדי להתמודד עם תופעת הענישה הגופנית של מורים ושל הורים לא מספיק לנקוט באמצעים משפטיים, חשוב לא פחות לפעול בנושא זה באמצעים חינוכיים וסוציאליים.

מבוא

חוקרים נוטים להבחין בין שני דפוסי חינוך קיצוניים. בקוטב האחד - החינוך המדכא והמעניש, בקוטב האחר - החינוך המשתתף, המתירני והפרמיסיבי. על פי הדפוס הראשון, כאשר ילד חורג מהנורמות המוכתבות לו הוא נענש, לעיתים בענישה גופנית; שפירושה, לפי קרי (Carey, 1994), הפעלת גירוי לא נעים הגורם סבל על ילד בסיטואציה חינוכית, כדי לשנות התנהגות לא רצויה. על פי הדפוס המנוגד, התקשורת עם הילד היא בדרך של קיום דיאלוג ומתן שכר על התנהגות טובה. בין שתי גישות קוטביות אלו מצויות יתר הגישות החינוכיות, מהן המתקרבות לגישה המענישה מהן המתקרבות לגישה הפרמיסיבית (אנציקלופדיה חינוכית, 1961).

בשנים האחרונות החלו לנשכ רוחות חדשות בתחום זה (קפלן, 2003) והנטייה - בעולם האקדמי, המשפטי ובציבור בכללותו - היא לשלול את הענישה הגופנית, גם כשהיא לצורכי חינוך, וגם אם מדובר בענישה גופנית מתונה. השאלה היא: האם רוחות אלו חלחו גם לתוך האוכלוסייה החרדית בארץ, שהיא שמרנית מטבעה. מטרת המחקר היא לבדוק אם יש קשר בין הזיקה הדתית של ההורה או המורה (המשתנה הבלתי תלוי) לבין הנטייה שלהם להעניש את הילדים ענישה גופנית (המשתנה התלוי). באופן יותר ספציפי, השאלה היא: האם יש הבדל בנושא זה בין הורים ומורים דתיים לבין הורים ומורים חילוניים?

נושא זה אקטואלי ורלוונטי ביותר, לא רק מבחינה מחקרית ותאורטית, אלא עשוי לעניין כל הורה ומחנך, ואת כלל הציבור מבחינה אקדמית, מחקר זה תורם להיבט האמפירי של הנושא. ברמה התאורטית הנושא נדון בהרחבה, אך באופן אמפירי, טרם נערך, למיטב ידיעת כותבי שורות אלו, מחקר מסוג זה, לא בארץ ולא בארצות אחרות. אומנם

היו חוקרים אחדים שבדקו עמדות של הורים ומורים דתיים וחילוניים כלפי תופעת הענישה הגופנית של ילדים לשם חינוכם, אך טרם נערך מחקר אמפירי המנסה לבדוק איך נוהגים הורים ומורים הלכה למעשה, ואם יש הבדל בין הורים ומורים חרדיים לבין הורים ומורים חילוניים בעניין זה. זאת ועוד, המחקרים שנערכו בנושא זה התייחסו לאוכלוסייה הדתית בכללותה, ולא לאוכלוסייה החרדית במיוחד. כמו כן, המחקרים בדקו את עמדותיהם של ההורים ולא של המורים. את החלל הזה מנסה המחקר הנוכחי למלא.

כדי לענות על שאלת המחקר יש להציג קודם כול, ברמה התאורטית, את השינויים שהתחוללו בנוגע לסוגיית הענישה הגופנית לצורכי חינוך, בקרב מלומדים בתחום הפסיכולוגיה, הפדגוגיה והמשפטים מזה, ואצל הציבור בכללותו מזה. בהיבט זה נדון בפרק "סקירת ספרות המחקר". לאחר מכן נדון, באותו פרק, בעמדות חכמי ישראל בסוגיה זו. אפשר להניח שעמדת חכמי ישראל תשפיע יותר על ההורים והמורים החרדיים מאשר על החילוניים. סקירה זו תאפשר לנו להציג את השערת המחקר.

סקירת ספרות המחקר

עמדות מלומדים ממדעי החברה והרוח כלפי תופעת הענישה הגופנית לצורכי חינוך

חינוך הוא נושא המעסיק הורים, מורים ומלומדים מן האקדמיה ומחוצה לה, והשאלה המרכזית העומדת בפניהם היא: איך ראוי לחנך ילדים? האם בדרך סמכותית המציבה גבולות נוקשים, או בדרך פרמיסיבית. כאמור בדברי המבוא, קיימות שתי שיטות חינוך קיצוניות, ובתוכם – שיטות ביניים. השיטות הקיצוניות הן: "חינוך סמכותי מדכא" (authoritarian) מכאן, ו"חינוך פרמיסיבי" מכאן. השיטה הראשונה מחייבת חינוך בדרך של מתן הוראות שאין בו הבעת רגשות; כפיית התנהגות על הילד בלי לקיים עימו דיאלוג ובלי להתחשב ברצונו, וכשהילד לא נשמע – ננקטת כנגדו ענישה, הכוללת לעיתים הכאות גופניות. בשיטה האחרת, קיים קשר רגשי בין ההורה לבין לילד, ובהיבט החינוכי מאפשרים לילד עצמאות כמעט מוחלטת עם מינימום דרישות. דרך הביניים היא השיטה הסמכותית (authoritative) המציבה גבולות לילד, אך זאת אגב קיום דיאלוג איתו ומתן אפשרות לפיתוח אוטונומיה (Baumrind, 1971). הדעות שהביעו מלומדים בנוגע ללגיטימיות השימוש בענישה גופנית, אינן אחידות: מלומדים אחדים סבורים שכדי לחנך את הילדים בצורה יעילה יש לנהוג כלפיהם בדרך נוקשה מדכאת, ובמקרים קיצוניים – גם בענישה גופנית (שרפשטיין, תש"ל; Carey, 1994; Hay, 2002), דעה זו מקובלת היום על מלומדים מועטים בלבד. אחרים סבורים כי יש לנהוג עם ילדים בדרך מתונה, פרמיסיבית, ורואים בענישה הגופנית שיטה פסולה לחנך ילדים. בין שתי עמדות קוטביות אלו מצויות עמדות ביניים לפיהן יש לנהוג בשיטה אוטוריטיבית של המקל והגזר (ראה אנציקלופדיה חינוכית, 1961; שמואל, 2001, עמ' 372). הטענה היא ששיטה זו, יחסית לשתי השיטות האחרות, מגבירה את סיכויי של הילד להתפתח באופן תקין ולהצליח בלימודיו בבית הספר ובקשריו החברתיים (Baumrind, 1996; Baumrind Lazarele & Owens, 2010; Gershoff, 2002; Greven, 1991; Steinberg, 2006). המתנגדים לענישה גופנית טוענים שזוהי אלימות לשמה, באצטלה של חינוך הילד (אוריאל, 2000; ברנר, 2001; בויער וקדמן, 2007; שמואל, 2010). מלבד זאת, המתנגדים טוענים שענישה גופנית, גם אם מטרתה היא חינוכית, אינה תורמת לחינוכו ולאישיותו של הילד. מבחינה פסיכולוגית נטען שהענישה הגופנית מותירה בילד פצע עמוק, מחדירה בו פחדים, פוגעת בכבודו, מפתחת אצלו תלות בתוקפן (סינדרום שטוקהולם), פוגעת באמון הבסיסי שלו בעצמו – הוא נהיה אפאתי, עקשן, פגוע רגשית, התפתחותו התקינה נפגעת, ובמקרה הקיצוני הוא עלול לחלות במחלת נפש. זאת ועוד, הענישה הגופנית שנועדה לחנך את הילד, למעשה אינה תורמת לחינוכו. ההפך הוא הנכון: היא מקטינה את היכולת של ההורה והמורה לחנך את הילד. זאת משום שהעונש הפיזי מעורר בילד שנאה ועוינות כלפי הוריו ומחנכיו, המחלישות את הקשר הנפשי ביניהם, וכך קטנה יכולת המורה וההורה לחנך את הילד (Gershoff, 2002). לפי ממצאי מחקרם של ברג-נילסן ושות' (Berg-Nielsen, Vican and Dahl, 2002), ילדים שגדלו אצל הורים המחנכים את ילדיהם בדרך פרמיסיבית מתפתחים טוב יותר מבחינה רגשית וחברתית מאשר ילדים שגדלו אצל הורים מדכאים, הדוגלים בענישה גופנית. לפי טענה אחרת ענישה גופנית פוגעת בזכויות היסוד של הילד לשלוט על גופו ועל בריאותו הנפשית (גולדשטיין, 2005; שפירא, 2006)

יתרה מזו, אנשי חינוך טוענים שענישה גופנית עלולה לגרום לילד להפוך לאדם אלים ולעברייני (Hay, 2002), בין אם בטווח המיידי או בטווח ארוך יותר. זאת, הן משום שהדבר מעורר בו רצון להגיב באלימות כלפי מי שתוקף אותו פיזית וכלפי הסביבה בכללותה הן משום שההורה והמורה המכה, וסביבה אלימה בכללותה, מלמדים את הילד שבעיות פותרים בדרך של אלימות (Baldry, 2003). שטראוס (Straus, 2001) מצא במחקר אמפירי שילדים שנהגו לחנך אותם באמצעות ענישה פיזית מתנהגים באלימות בבית הספר ובבית יותר מאשר ילדים שחונכו באמצעים מתונים, ולא הוכו. שטראוס גם מצא שגברים שחונכו בילדותם באמצעות מכות נהגו בדרך זו, לאחר הנישואים, כלפי בנות זוגם, יותר מאשר ילדים שחונכו בדרך מתונה. יש המוסיפים שלענישה הגופנית השלכות על כלל החברה משום שהיא מלמדת את האזרחים לפתור בעיות בדרך של אלימות.

לעומת זאת, יש אנשי חינוך ופסיכולוגים הסבורים שאין לכלול בדיון על אלימות כלפי ילדים את נושא הענישה הגופנית לצורכי חינוך (Larzelere, 1996). אחדים אף סבורים שבמצבים מסוימים, כגון מצבים שבהם הילד מסכן את עצמו, מכה עשויה להיות יעילה (גולדברג 1987; קלי, 1987; שרפשטיין, תש"ל; Baumrind, 1996). גולדברג טוען (שם), ש"השימוש בעונש גופני מוצדק ואף הכרחי... כדי למנוע הישנות מקרים אלו בעתיד". זו גם עמדתם של לזרלה ובאומרינד (Baumrind, 1996; Baumrind, Lazerele and Owens, 2010) הטוענים שענישה גופנית של ילדים לצורכי חינוך, כשהיא נעשית במתינות, עשויה לעצב את הילד בצורה חיובית. שני החוקרים מצאו במחקרם שילדים שנקטו נגדם בענישה גופנית מתונה היו פחות אלימים מאשר ילדים שחונכו בלי כל ענישה גופנית. מלומדים אחרים מציעים, כאמור, לנהוג בדרך האמצעית, בשיטת המקל והגזר. לטענתם גישה חינוכית מתיינת, ללא הצבת גבולות לילד, עלולה להקשות על הקניית ערכי מוסר ונורמות חברתיות. מקצתם אף מנסים לייחס את אלימות הנוער בימינו לחינוך המתירני הרווח כיום בבית הספר ובבית (אדה, 2008; שרפשטיין, תש"ל). מכאן שדעות של מלומדים מנקודות מבט שונות במדעי ההתנהגות ובמדעי הרוח בנושא ענישה מדכאת, כולל ענישה גופנית לצורכי חינוך – אינן אחידות, אם כי הדעה הרווחת היום בקרב רוב רובם של המלומדים בתחום החינוך והפסיכולוגיה היא שיש להימנע מענישה גופנית, גם כשמדובר במכות מתונות.

עמדת בתי המחקרים והמערכת המשפטית בסוגיית הענישה הגופנית לצורכי חינוך

לא רק אנשי חינוך ופסיכולוגים עסקו בתופעת הענישה הגופנית לצורכי חינוך. הסוגיה נדונה גם באו"ם ובבתי מחוקקים, שמקצתם אף חוקקו חוקים בנושא זה. בתי משפט רבים נדרשו לדיונים בלא מעט מקרים של פגיעה בילדים. גם במערכות אלו הדעות אינן אחידות, כמפורט להלן.

מערכת החקיקה

אין בישראל חוק האוסר על ענישה גופנית לצורכי חינוך. הנושא עלה פעמים אחדות מעל דוכן הכנסת. היו גם חברי כנסת שהעלו הצעות חוק נגדיות המתירות למחנכים ולהורים להכות ילדים לצרכים חינוכיים (ביניהם חבר הכנסת גפני וחבר הכנסת רביץ מאגודת ישראל). במהלך הדיונים בכנסת התפאר חבר הכנסת הלפרט מאגודת ישראל שהוא עצמו נוהג לפעמים להכות את ילדיו לצורכי חינוך, דבר שגרם להד תקשורתי רחב. בסופו של דבר לא עלה בידי חברי הכנסת להביא לחקיקה בנושא זה. יצוין שעד שנת 2000, בחוק האזרחי (סעיף 24 לחוק הנזיקין), נאמר מפורשות שאין עילה לתביעת נזיקין של הורה ומורה שהיכו ילד בצורה סבירה לצורכי חינוך. חוק זה בוטל בשנת 2000. כן יש לציין כי "אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד" (1991, סעיף 19) – שמדינת ישראל אשררה ביום 2.11.1991 – נקבע ש"המדינות החברות ינקטו אמצעים תחוקתיים חברתיים וחינוכיים מתאימים על מנת להגן על הילד מפני אלימות גופנית לסוגיה", אך המגילה אינה בגדר מסמך משפטי שאפשר להתבסס עליו. מכאן שמבחינת חוקי הכנסת, הורה ומורה אינם נושאים באחריות פלילית אם היכו את ילדיהם באופן סביר ומתון לצורכי חינוך.

במדינות אחדות ענישה גופנית לצורכי חינוך נאסרה על פי חוק, בכללן אוסטרליה, אנגליה וארצות סקנדינביה – שבדיה, דנמרק, נורבגיה ופינלנד. לעומת מדינות אלו, קנדה, 19 מהמדינות בארה"ב (Hardy, 2013), וכלל מדינות אסיה ואפריקה – אינן אוסרות על ענישה גופנית לצורכי חינוך, אם הענישה הייתה סבירה ומתונה (שמואלי, 2001). לפי גורדון (2001) ב-76 מדינות מתוך 84 מדינות דמוקרטיות, המחוקק אינו מתערב בנושא זה.

הפסיקה בבתי המשפט בישראל

העמדות הקוטביות בנושא הענישה הגופנית מקבלות ביטוי גם בפסיקה בבתי המשפט בישראל. עד שנת 2000 הייתה מקובלת בבתי המשפט בישראל הגישה האנגלית, שהתבססה על החוק האנגלי משנת 1861, המעניקה זכות להורים להעניש ענישה גופנית את ילדיהם לצורכי חינוך, זאת בתנאי שהענישה הגופנית נעשית באופן מתון וסביר (דברי השופט אנגלנרד בע"פ 98/4596 פלוני נגד מדינת ישראל. כן בע"פ 19 [7-53] פקודת הנזיקין [נוסח חדש] סעיף 24(7)). בשנת 1953, עלה הנושא בבית המשפט העליון (בע"פ 7/53 דלאל דאסי נגד היועץ המשפטי לממשלה). בית המשפט קיבל את העמדה שמורה רשאי לתת מכות מתונות לתלמידים לצורכי חינוך, בטענה שההורה המוסר את בנו למערכת החינוך מעניק למורה זכות זו. באשר להורה, הדעה הייתה שמוקנית לו זכות זו מכוח המסורת, שהעניקה להורה סמכות להעניש ילד ענישה גופנית לצורכי חינוך. מלבד זאת, בית המשפט הסתמך על החוק הבריטי שלעיל שקבע שהורה ומורה רשאים להעניש ענישה גופנית את הילדים או תלמידים אם הדבר נעשה באופן סביר. עמדה דומה הביע השופט שטרסנוב מבית המשפט המחוזי בתל-אביב בשנת 1991 (בת.פ. 570/91 מדינת ישראל נגד אסולין, פס"מ תשנ"ב [1], 431), כאשר הוצג בפניו מקרה של הורה שהיכה את ילדו לצורכי חינוך. דעתו של השופט שטרסנוב הייתה שאין להרשיע הורה שנקט ענישה גופנית מתונה כלפי ילדו לצורכי חינוך.

היו שופטים שרוחם לא הייתה נוחה מההיתר שנתנו שופטים להורים להכות את ילדיהם מכות מתונות (ראה לדוגמה החלטת השופט פלפל מבית המשפט המחוזי בבאר שבע משנת 1996 - ע"פ 1059/96 מדינת ישראל נגד י.ח. עמ' 12), אך המפנה בנושא זה החל במשפט שהתנהל בבית המשפט המחוזי בתל אביב בשנת 1995 (ת.פ. 511/95 מדינת ישראל נגד פלוני, תק-מח [3] 1998) כשהשופט רוטלוי הרשיעה הורה שהיכה את ילדו לצורכי חינוך. העניין הגיע לערעור בבית המשפט העליון בפני השופטים ברק, בייניש ואנגלרד. שני הראשונים, שהיוו רוב בהרכב, היו בדעה שיש להשאיר על כנה את ההרשעה, ובכך קבעו תקדים שענישה פיזית של ילדים בידי הוריהם, ושל תלמידים בידי מחנכיהם, היא בגדר עבירה פלילית, גם כאשר מדובר בענישה פיזית מתונה. כאשר לתוצאות ההחלטה, יש המבקרים את החלטת שופטי בית המשפט העליון (גורדון, 2001; פוקס, 2007) בטענה שההחלטה הגורפת האוסרת אף ענישה גופנית מתונה, פוגעת ביכולת של ההורים להציב גבולות בפני ילדיהם, ולא הביאה תועלת רבה לילדי ישראל.

עמדות הציבור הרחב בנושא ענישה גופנית לצורכי חינוך

במבט היסטורי, השימוש בעונשים גופניים בתור אמצעי חינוכי, לרבות עונשים שגרמו לפגיעות פיזיות קשות, היה תופעה נפוצה בחברה המסורתית, עד כדי כך שהשוט הפך לסמלם של ההורה והמורה. מאז חל שינוי מהותי בהתנהגות הורים ובעמדותיהם בנוגע להתעללות בילדים. בתהליך השינוי הזה דנו חוקרים אחדים. אך השינוי בנוגע לענישה גופנית לצורכי חינוך מצד הורים ומורים, במידה שקיים, הוא הדרגתי. במחקרו של שטראוס (Straus, 1994) נמצא שלמעלה מ-90% מההורים בארה"ב נהגו להכות את ילדיהם. בישראל חסר מחקר מעמיק בנושא, ורוב המידע הוא מסקרים שפורסמו בעיתונות ובאתרי האינטרנט. נציג חלק מהם:

בסקר שנערך זמן קצר לפני הגזר-דין הנזכר לעיל שגזר בית המשפט העליון בשנת 2000, נמצא ש-47% מהנבדקים סברו שמכות למטרות חינוך הן לגיטימיות, ו-40% סברו שאינן לגיטימיות. כשבדקו את הנושא לאחר החלטת בית המשפט העליון, רק 17% תמכו בענישה גופנית (מעריב 20.11.05); בסקר שנערך בשנת 2006, 32.8% מהנבדקים תמכו בענישה גופנית (גלית לוי, ידיעות אחרונות 20.11.06); בסקר אחר מאותה שנה שנערך בארץ, על פי מדגם מייצג של 505 נבדקים מגיל 18 ומעלה, נמצא ששליש מהנבדקים הביעו דעה שענישה גופנית לילדים היא דבר לגיטימי (טרבלסי חדה, 2006); בסקר של גיל חורב (מעריב 20.11.05) שנערך באמצעות המכון לגאוקרטוגרפיה עבור מכללת שערי משפט, נמצא ש-79% הביעו דעה נגד מכות למטרות חינוך; בסקר מאוחר יותר משנת 2009, שנערך במסגרת בית הספר לפסיכולוגיה במרכז ללימודים אקדמיים באור יהודה, נמצא ש-51% מההורים תומכים בענישה גופנית לצורכי חינוך (גל אתי, ידיעות אחרונות, 6.9.09, Ynet). כאשר להתנהגות הורים הלכה למעשה, לפי גורדון (2001) - 2/3 מההורים נוהגים לחנך ילדים באמצעות מכות.

יש לציין כי קיים שוני בעמדות כלפי ענישה הגופנית בין סקטורים שונים בחברה, ומבחינתנו חשובים יותר ההבדלים בנושא זה בין דתיים לבין חילוניים. בדת הנוצרית האמינו שבילד, כאשר הוא ילד, טמונים כוחות שטניים,

וראו להכותו כדי לעצב את אישיותו (Radbil, 1968), עמדה שדגלו בה גם רבים מחכמי ישראל (ראה פרישטיק, 2012, עמ' 60-61). יתרה מזו, יש הסבורים שהמקור לאידאולוגיה לפיה יש להעניש ילדים ענישה גופנית הוא בדתות למיניהן (Gerven, 1991), אך יש הבודלים בנושא זה בין דתות שונות ובין זרמים שונים באותה דת. במחקר שנערך בארה"ב נמצא שהורים מסורתיים פרוטסטנטיים מהזרם האוונגליסטי משתמשים יותר בעונשים גופנים מאשר הורים מזרמים אחרים בנצרות (Baumrind, 1996; Baumrind Lazarele & Owens, 2010; Gershoff, 2002; Greven, 2006; Steinberg, Blatt-Eisengart & Kaufman, 1991). באשר לאסלם, במחקר שנערך לאחרונה בישראל נמצא שהורים ומורים בדואים ממשיכים להעניש את הילדים ענישה גופנית, אף על פי שהדבר נוגד את החלטת בית המשפט העליון (אלקשאעלה, 2019). במחקר אחר נמצא שהורים פלסטינים תושבי הגדה המערבית, בעיקר הפחות משכילים, בדעה שענישה גופנית של ילדים היא לגיטימית (חאלד, 2008). בכל הנוגע ליהודים בישראל, באחד הסקרים נמצא ש-40% מהדתיים; 33% מהמסורתיים ו-30% מהחילוניים התומכים בעמדה שיש לעיתים לתת מכות לילדים לצורכי חינוך. לעומת זאת, במחקר של בן דוד ושחורי (2010), שבדקו את הקשר בין רמה דתית של נשים ביהודה ושומרון לבין עמדותיהן בנושא אלימות וסגנון הורות, לא נמצא שיש קשר בין שני גורמים אלו. מכאן שאין אחדות במסקנות המחקרים בנושא זה.

לאור ממצאי הסקרים, בויאר וקדמן (2007) טוענים שחל שינוי לטובה בעמדת הציבור כלפי ענישה גופנית. לטענתם, יותר ויותר הורים ומורים מתנגדים לסוג זה של ענישה. דבר דומה אפשר לומר בנוגע למלומדים בתחום החינוך, הפסיכולוגיה והמשפט. על אף שבישראל אין חוק בנושא זה, במציאות פסיקת בית המשפט העליון בסוגיה זו מהווה תחליף לחוק, ולאורה נוהגים כיום בתי המשפט בישראל. השאלה הרלוונטית במחקרנו היא האם הרוחות החדשות המנשבות, השוללות ענישה גופנית לצורכי חינוך, חדרו גם לקהילה החרדית בישראל, שהיא מטבעה שמרנית. כדי לענות על שאלה זו יש לסקור תחילה את עמדת חכמי ישראל בנדון, עמדה שהיא נר לרגלי חברי הקהילה החרדית בארץ וגם בחו"ל. בעמדת חכמי ישראל דן המחבר בהרחבה במקום אחר (פרישטיק, 2011, עמ' 31-61). במסגרת זו נסתפק בהצגת הנושא באופן תמציתי לפי שלושה אסכולות: המתירנית, המדכאת ועמדת הביניים.

עמדת חכמי ישראל והמשפט העברי כלפי תופעת הענישה הגופנית לצורכי חינוך

העמדה המתירנית מקבלת ביטוי במקורות ישראל בדברי שלמה המלך שאמר (משלי כב, ו): "חנוך לנער על פי דרכו", ובדברי חז"ל (משנה אבות ב, ה): "לא הקפדן מלמד". על תוצאת החינוך המדכאת כתבו חז"ל (תלמוד, תענית ח, א): "אם ראית תלמיד שתלמודו קשה עליו כברזל, בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים". אשר לעמדה כלפי הענישה הגופנית גופא, היו מקרב חכמי התלמוד שרמזו אליה (שבת ק"ט, ב). הם פירשו את הנאמר בתנ"ך: "אל תגעו במשיחי (דברי הימים א טז, כב)...אלו תינוקות של בית רבן". כלומר, אין להכות תינוקות של בית רבן. אולם, עמדה מובהקת המסתייגת מענישה גופנית ומעדיפה חינוך בדרך מתירנית מבטאים החכמים מהמאה ה-17 ואילך (שמואל, 2001, עמ' 420-440). לדוגמא, ר' יצחק מרוזנא, מהמאה ה-16-17, כותב בספר "ספר לב טוב" (מצוטט באסף, תרפ"ה עמ' עה-עז): "תמיד ילמד (ההורה את ילדיו) מתוך פיוס וחנופה, תחילה ייתן לו פרוטה אחר כך קונה לו בגדים לפי הבנתו והשגתו, אחר כך אומר לו: בני שקוד ללמוד תורה". "אחרונים" מהדורות האחרונים, מהמאה ה-19 ועד לימינו, שהושפעו כנראה מאסכולות מודרניות בנושא חינוך ילדים, מגלים גישה אף יותר מתירנית, המסתייגת במפורש מענישה גופנית. לדוגמא, ר' שמשון רפאל הירש (ספר חורב, תרס"ב, חלק ב עמ' סה), מהמאה ה-19, כותב באותו עניין: "אנו נהיה האחרונים להמליץ על עונשים גופניים...אם הילד ירגיל את עצמו...לציית לפקודות רק מתוך פחד מפני מכות הרי יתקהה חושו המוסרי וממילא יזלזל גם בהערותיו של המורה". חכם אחר, בן דורנו (ר' יחיאל יעקב וינברג, תשכ"ט, שו"ת שרידי אש, חלק ג סימן צ"ה) כותב בעניין זה: "מטעמים פדגוגיים יש להימנע מאמצעי כפייה בנוגע לבן הסוטה מהדרך הכבושה...כל אמצעי כפייה בכוח עלול להביא תוצאות הפוכות מהרצוי, וכבר הוכיחו הפדגוגים המודרניים שהכפייה, או ביצוע רצון בכוח, מעורר בנער בגיל מבוגר עקשנות יתר ונטייה למרידה. העצה הנאמנה ביותר, למצוא לנער זה עסק משעשע אחר להעתיק תשוקתו לשעשועים".

לעומת המלומדים האלה היו בקרב חכמי ישראל שהעדיפו את החינוך המדכאת, כולל ענישה גופנית, על החינוך המתירני והוותרני. בעניין זה נכתב בספר משלי (יט, יח; כג, יג): "אתה בשבט תכנו", "שבט לגו כסילים", "שבט ותוכחת

יתן חכמה", "אל תמנע מנער מוסר, כי תכנו בשבט לא ימות, אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל". בן סירא (ל, ז-יב) כותב: "מקל ושבט לעבר בן מרי", "מיסר בנו אל יחשב עצבותו, אף כי יהמו מעיו...עודנו רך כף ראשו ובנעוריו הט שכמו". ביטויים דומים מצויים גם בדברי חז"ל. במדרש נאמר (אוצר המדרשים, תרע"ה, ד עמ' 36): "לעולם הוה מיסר בנך יותר מדי, ולא תמנע ממנו בכל יום הלקאה...מה זה צריך הלקאה אף הנער צריך הלקאה". בתלמוד נאמר על מלמדים (כתובות קג, ב): "זרוק מרה בתלמידים"; ובדברי הרמב"ם (תשנ"ט, הלכות תלמוד תורה ב, ב): "מכה אותם המלמד להטיל עליהם אימה". ביטוי לעמדה זו מצוי גם בדברי ה"אחרונים" לדורותיהם ונציג כמה דוגמאות: אחד ה"אחרונים" מהמאה ה-16 כותב בספר ברונטשפיגל פרק מו (מצוטט באסף, תרפ"ה עמ' נד-ס): "איים עליו (על הילד) בשבט למען יירא...למען ידע למה השבט משמש...ותמיד יטיל עליהם אימה, והשבט יהיה מוכן תמיד". כן נכתב בספר "כתבי יושר" (מובא באסף, תרצ"ה, עמ' רמג): "ההכאות הקשות האלה יעשה פרי בתלמידים...המכות והפצעים מרככים לב הנער". היו מספר "אחרונים" שלא היססו להציע שיטות חינוך שבימינו היו בוודאי מעוררות הסתייגות, כגון ר' שמחה בר' שמואל מוויטרי מהמאה ה-12 (מחזור ויטרי ל) המציע: "כשמתחילין ללמדו בתחילה מפתין אותו ולבסוף רצועה בידו", ובצורה קיצונית יותר התבטא ר' אהרן מק"ק אלעקסניף בספר "זאת תורת האדם" (מובא באסף, תרצ"ה, כרך ד, עמ' קמח): "ישכיבוהו פרקדן, פניו למעלה וגבו למטה ושבט על גיו כסילים".

עמדות דומות, המצדדות בגישה חינוכית מענישה, נוקטים לא מעטים מחכמי דורנו, ובהם הרב דסלר המתייחס הן לאסכולות המורדניות הן למקורות ישראל. בתשובה לאחד מתלמידיו כתב הרב דסלר: "אשר כתב שיש לחוקרים החדשים תשובה עקרונית בזה (לשאלת הענישה הפיסית), שהרי בדרך הילדים לחקות מעשי הוריהם, ואם כן המה ילמדו להכות את העושים נגד רצונם: אמנם שתי טעויות גרמו לחוקרים שלא לרדת לעומקו של דבר...הם סבורים שצריך לפתח בילדים את העצמאות, וזו היא מעוות גדולה לגמרי: לא עצמאות צריך לפתח אלא הכנעה...מזה אנו רואים עד כמה צריך להיזהר בכל גדר חדיש של החוקרים בנוגע לפסיכולוגיה וחינוך...אם אין לזה סתירה בדברי חז"ל".

גם לדרך האמצעית, זו של המקל והגזר, אפשר למצוא בסיס במקורות ישראל, והוא מקבל ביטוי באמרת חז"ל (תלמוד, סוטה מז, א; תלמוד, סנהדרין, קז, ב): "יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת", וכן בדברי אחד ה"ראשונים" מהמאה ה-14 - ר' יצחק אבוהב (תשכ"א, מנורת המאור, כלל ב, פרק ג): "מי שהוא מלמד תלמידים גדולים או קטנים לא יכו אותם תמיד בשוטים...אלא פעמים יכוף, פעמים יגזור ויפייס, כפי טבע התלמידים וכפי השעה". כלומר, גישת שביל הזהב המשלבת את המקל והגזר ר' אליהו בר' שלמה זלמן (הגר"א) (תר"ן, אבן שלמה, פרק ו סימן ד) כתב: "כשמכה את בנו לא יכה אותו מכת אויב דרך כעס...כשרואה שכבר חמתו עליו לא יכה אותו כלל בעת ההיא". לא רק זאת, אלא שהמורים וההורים נדרשו לדאוג לשלום הילד ולנקוט אמצעי זהירות שונים בעת הכאת ילד, כדי שלא ייפגע בגופו. הם נדרשו, למשל, לדאוג שאבזרי המלקות לא יהיו מסוכנים, כדברי חז"ל (תלמוד, בבא קמא, כא, א; הדבר הפך לפסק הלכה אצל רמב"ם (תשנ"ט, הלכות תלמוד תורה כ, ג) ואצל ר' יוסף קארו, תשנ"ב, שו"ע יו"ד, רמה): "כי מחית לינוקא לא תמחי אלא בערקתא דמסנאי", פירושו: בהכותך תינוק, אל תכה בו אלא ברצועת נעל. ההורים גם נדרשו לא לכוון את המכות לחלקי גוף רגישים, כדברי אחד ה"אחרונים" (ר' אליעזר בר' יצחק פאפו מהמאה ה-18, תש"ס): "אפילו יש צורך להכותם, לא הותר להכותם מכה רבה, מכה אכזרי, על הראש ועל העין, מקום שיכול לעשות מום ופיקוח נפש, אלא יכה בנחת על הרגליים בלי כעס". כמו כן נדרשו ההורים והמורים שלא להפוך את המכות למטרות חינוך לעניין שבשגרה (שמואל, 2001, עמ' 412), כדברי ר' יעקב רישר מהמאה ה-18 (1960, שו"ת שבות יעקב, חלק ג' סימן קמ): "לא יהא רגיל בכך (להכות קטינים)".

יש להדגיש שההיתר להכות ילדים נהוג רק כשהמטרה היא חינוכית. לפי דיני ישראל אין ההורים רשאים לפגוע בילדיהם ככל העולה על רוחם: הילדים הם יישות משפטית עצמאית, וכאשר הוריהם חובלים בהם רשאים הילדים או בא כוחם להגיש תביעה משפטית נגד ההורים לתשלום פיצויי נזיקין. אולם, דברים אלו נכונים רק כאשר פגיעת הילד לא נגרמה במהלך חינוכו. אב שחבל בבנו במהלך חינוכו פטור מתשלום פיצויים לילד, כדברי חז"ל (תוספתא, תשמ"ח, בבא קמא ט, ג): "האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו...והזיקו הרי אלו פטורים". הסבר לכך נותן ר' שלמה בן אדרת (תש"ס, שו"ת הרשב"א חלק א' ס' תקלד) הכותב: "פטרו האב המכה את בנו והרב את תלמידו, שכל אלו מתעסקין במצווה". במילים אחרות, לפי ההלכה היהודית חייב אב לחנך את בנו, ואחד האמצעים למילוי תפקיד זה, לפי עמדת רוב רובם של חכמי ישראל, היא ענישה גופנית. כדי לא לרפות את ידי האב מלהשתמש בשיטה חינוכית זו, פטרו אותו מתשלום פיצויים כאשר קרתה תקלה ובמהלך הענישה הגופנית נחבל הבן. מכל מקום, דבר זה אינו מתיר להורים להתאכזר לילדיהם, גם במסגרת חינוך הילדים.

בסיכום, המשתמע מתת פרק זה הוא שגם אם יש חכמים מהדורות האחרונים השוללים את הענישה הגופנית לצורכי חינוך, הדעה הרווחת בקרב חכמי ישראל לדורותיהם - ובהם חלק לא מבוטל מגדולי הדור הנוכחי, כמו הרב דסלר (תשל"ט) - היא שאין לשלול מהורים וממורים את הסמכות להכות את הילדים לצורכי חינוך. לענייננו חשובה העובדה שאם בחברה המודרנית הדעה הרווחת - בקרב פסיכולוגים, אנשי חינוך, שופטים ורבים מהציבור הכללי - היא שאין להשתמש בענישה גופנית לצורכי חינוך, הרי הדעה הרווחת בקרב חכמי ישראל, כולל חכמים מהדור האחרון, היא שלגיטימי להעניש ענישה גופנית לילדים ותלמידים. זאת בתנאי שמדובר במכות מתונות אגב נקיטת אמצעי זהירות שהילד לא ייפגע. אלו מקרב החכמים שהושפעו מהגישות הפסיכולוגיות המודרניות וסבורים שאין זה לגיטימי להכות ילד, יהיו הנסיבות אשר יהיו, הם במיעוט. יש להניח שבשאלת דרכי החינוך של ילדים, כולל בשאלה אם לנקוט בענישה גופנית כלפי הילדים, יעדיף האדם החרדי לפנות להנחיות של חכמי ישראל לדורותיהם, שרובם נותנים לגיטימציה לענישה גופנית מתונה לצורכי חינוך, מאשר לפנות לעצת מומחים בתחום הפסיכולוגיה, הפדגוגיה והמשפט. לעומתם, ההורה והמורה החילוני יעדיפו לקבל את עמדת הפדגוגים והפסיכולוגים; כן יעדיפו לציית לחוקי המדינה מאשר למשפט העברי ולעמדת חכמי ישראל בנושא זה.

השערת המחקר

לאור האמור בסקירה שלעיל, השערת המחקר היא שיהיה קשר בין הזיקה דתית של הורה ומורה לבין הנטייה להעניש ענישה גופנית את ילדיהם או את תלמידיהם על התנהגות חריגה (כגון: התחצפות, התנהגות שובבנית, סיכון הסביבה וכדומה). ההשערה היא שהורים ומורים חרדיים, במהלך חינוך ילדיהם ותלמידיהם, ישתמשו יותר בענישה גופנית מאשר הורים ומורים חילוניים.

שיטת המחקר משתני המחקר המשתנה הבלתי תלוי

המשתנה ברמה נומינלית: הרמה הדתית של ההורים ושל המורים - חרדים או חילונים.

המשתנים ברמה אופרציונלית - מפורטים בשאלון בנספח 1. הערה בנוגע למשתנה הבלתי תלוי - הורה יוגדר/תוגדר חרדי/ת אם בכל השאלות הקשורות למשתני דת (חלק א בנספח 1) התשובה של הנבדק היא בקטגוריה א כלומר: שומר/ת שבת, מקפיד/ה על כשרות, מגדיר/ה עצמו/ה חרדי/ת, מניח כל יום תפילין (גבר), וגם חיצונית הוא/היא נראה/נראית כחרדי/ת (גבר - כיפה שחורה, אישה - מקפידה על ביגוד צנוע: שרוולים עד כף היד וכיסוי ראש). אם ההורה מקיים רק אחד או חלק מהאלמנטים האלה הוא או היא אינם נחשבים חילוני/ת ולא חרדי/ת (הוא/היא נחשב/ת או לדתי/ת לאומי/ת או למסורתי/ת, ואלו הוצאו מהמדגם). חילוני הוגדר מי שלא מקיים אף אחד מהאלמנטים הנ"ל, היינו, נוסע בשבת, אינו מקפיד על כשרות, מגדיר עצמו חילוני, אינו מניח תפילין, והנשים אינן מקפידות על הליכה בלבוש צנוע. המורה יוגדר חרדי אם המקום שבו הוא מלמד מוגדר תלמוד תורה חרדי, והתשובה על שאלה 7 היא א (כלומר, המורה מקפיד על הנחת תפילין, כשרות, שמירת שבת וכדומה).

המשתנים התלויים

המשתנה ברמה נומינלית: השימוש בענישה גופנית לצורכי חינוך. המשתנים ברמה אופרציונלית: מפורטים בשאלון בנספח 1 חלק ב. כדי לבדוק את ה"מהימנות אישית" של השאלון העברנו אותו ל-6 סטודנטים (3 חרדים ו-3 חילונים) שלא נכללו במדגם המחקר. הם נדרשו לענות עליהם פעמיים בפער של חודשיים. התוצאה שהתקבלה הייתה מהימנות אישית של 84.5%. המהימנות הבינ-אישית בין ששת הסטודנטים הייתה 80.4%.

אוכלוסיית המחקר והמדגם

אוכלוסיית המחקר הם סטודנטים וסטודנטיות בישראל. מכאן, שאין מדובר בחרדים ובחרדיות קיצוניים, כיוון שאלו אינם נמנים עם תלמידי האוניברסיטאות והמכללות. המדגם כלל 159 סטודנטים וסטודנטיות (108 חרדיים וחרדיות ו-51 חילוניים וחילוניות) מאחת האוניברסיטאות בארץ, משתי מכללות בצפון הארץ וממכללה חרדית אחת בישראל. המדגם נבחר בשיטת "כדור שלג", של חבר מביא חבר, הנחשב למדגם מייצג. הנבדקים נדרשו למלא את השאלון שבנספח 1, והובטחה שמירה על אנונימיות. הם נדרשו לדווח על רמת הדתיות של הוריהם ושל מוריהם כמפורט בנספח 1 חלק א. באשר לענישה גופנית, נשאלו הנבדקים: האם הם עצמם היו עדים למקרים של ענישה גופנית בידי ההורים או המורים, או שהדבר הובא לידיעתם דרך האחאים שלהם ו/או חבריהם לספסל הלימודים (בנוגע למורים). הנבדקים נדרשו להתייחס רק ל-15 השנים האחרונות, היינו, בזמן שלאחר החלטת בית המשפט העליון שאסר על ענישה גופנית לצורכי חינוך. איסוף הנתונים נערך במהלך שנת 2015.

השיטה הסטטיסטית.

הקשרים בין המשתנה הבלתי תלוי ("זיקה דתית") לבין הקטגוריות השונות של המשתנים התלויים ("ענישה גופנית"), הן באשר לדרגי הענישה של ההורים הן באשר לדרגי הענישה של המורים, נבדקו באמצעות ה-SPSS; ה-cross tab, כללו את המספרים האבסולוטיים ואת האחוזים; המובהקות נבדקה באמצעות מבחן X² הבודק את ההפרש בין הנתונים בממצאי המחקר (ה-observed) לבין הממצאים שהיינו מצפים להם באופן אקראי (expected). מבחן זה מתאים לבדיקת קשרים בין משתנים שמיים ואורדינליים. במחקר שלנו המשתנים התלויים (ענישה גופנית) הם משתנים אורדינליים והמשתנים הבלתי תלויים הם שמיים, כך שהשימוש במבחן X² מתאים לבדיקת הקשר בין המשתנים התלויים לבין המשתנה הבלתי תלוי.

ממצאים

לוח 1 - הקשר בין הרמה הדתית של ההורים לבין הנקיטה בענישה גופנית כאשר הילד מתחפץ הרמה הדתית של ההורים

ענישה גופנית בידי ההורים	הורה חרדי	הורה חילוני	סה"כ
לעיתים קרובות מאוד	6 (5.6)	1 (2.0)	7 (4.4)
לעיתים קרובות	17 (15.7)	2 (3.9)	19 (11.9)
לפעמים	23 (21.3)	7 (13.7)	30 (18.9)
לעיתים רחוקות	40 (37.0)	16 (31.4)	56 (35.2)
אף פעם	22 (20.4)	25 (49.0)	47 (29.6)
סה"כ	108 (100.0)	51 (100.0)	159 (100.0)

לוח 1, כמו שאר הלוחות העוסקים בענישה גופנית בידי הורים (לוחות 2-7), מצביע על כך, שלמרות הפסיקה התקדימית של בית המשפט העליון מ-2000.1.25 הקובעת שענישה גופנית של הורים כלפי ילדיהם לצורכי חינוך, גם מתונה, היא עבירה פלילית, יש עדיין הורים הממשיכים להעניש את ילדיהם בענישה גופנית לצורכי חינוך. הלוח מראה ש-16.3% מכלל ההורים מענישים את ילדיהם לעיתים קרובות או קרובות מאוד (למען הנוחיות, בנייתוח לוחות 12-1 נצרף יחד את שתי הקטגוריות הראשונות, כן נצרף את שתי הקטגוריות האחרונות).

לוח 1 גם מראה שיש קשר מובהק בין הרמה הדתית של ההורים לבין ענישה גופנית שהם נוהגים כלפי ילדיהם על התחצפות ($X^2 = 16.053, DF = 4, p < 0.05$). הממצאים מראים שהענישה הגופנית של ילדים בידי הוריהם על התנהגות זו נפוץ יותר בסקטור החרדי מאשר בסקטור החילוני. 21.3% מההורים החרדיים נוהגים לעיתים קרובות או קרובות מאוד להעניש ענישה גופנית את ילדיהם על התחצפות (5% מעל הממוצע הכללי), לעומת 5.9% מההורים החילוניים (10.4% מתחת לממוצע הכללי). כמו כן 57.4% מההורים החרדיים אינם נוהגים אף פעם או לעיתים רחוקות להכות את ילדיהם על התחצפות (17.4% מתחת הממוצע הכללי) לעומת 80.4% מההורים החילוניים (15.6% מעל הממוצע הכללי).

לוח 2 – הקשר בין הרמה הדתית של ההורים לבין ענישה גופנית כאשר הילד מסכן את עצמו או את האחרים

הרמה הדתית של ההורים

ענישה גופנית בידי ההורים	הורה חרדי	הורה חילוני	סה"כ
לעיתים קרובות מאוד	3 (2.8)	0 (0.0)	3 (1.9)
לעיתים קרובות	19 (17.6)	3 (5.9)	22 (13.8)
לפעמים	22 (20.4)	6 (11.8)	28 (17.6)
לעיתים רחוקות	39 (36.1)	11 (21.6)	50 (31.4)
אף פעם	25 (23.1)	31 (60.8)	56 (35.2)
סה"כ	108 (100.0)	51 (100.0)	159 (100.0)

לוח 2 מראה שיש קשר מובהק בין הרמה הדתית של ההורים לבין ענישה גופנית שהם נוהגים כלפי ילדיהם כאשר הילד מסכן את עצמו או אחרים ($X^2 = 22.569, DF = 4, p < 0.05$), כשהמגמה היא שהורים חרדיים נוקטים ענישה גופנית יותר מהורים חילוניים. 20.4% מההורים החרדיים נוהגים לעיתים קרובות או קרובות מאוד להעניש ענישה גופנית את ילדיהם. במקרים אלו (4.7% מעל הממוצע הכללי), לעומת 5.9% מההורים החילוניים (9.8% מתחת לממוצע הכללי). כמו כן 59.2% מההורים החרדיים אינם נוהגים אף פעם או לעיתים רחוקות להכות את ילדיהם כשהם מסכנים את עצמם (7.4% תחת הממוצע הכללי), לעומת 82.4% מההורים החילוניים (15.8% מעל הממוצע הכללי).

לוח 3 - הקשר בין הרמה הדתית של ההורים ובין ענישה גופנית שגרמה חבלה פיזית לילד
הרמה הדתית של ההורים

ענישה גופנית בידי ההורים	הורה חרדי	הורה חילוני	סה"כ
לעיתים קרובות מאוד	7 (6.5)	0 (0.0)	7 (4.4)
לעיתים קרובות	15 (13.9)	0 (0.0)	15 (9.4)
לפעמים	9 (8.3)	1 (2.0)	10 (6.3)
לעיתים רחוקות	6 (5.6)	3 (5.9)	9 (5.7)
אף פעם	71 (65.7)	47 (92.2)	118 (74.2)
סה"כ	108 (100.0)	51 (100.0)	159 (100.0)

לוח 3 מראה שיש קשר מובהק בין הרמה הדתית של ההורים לבין ענישה גופנית שגרמה חבלה פיזית לילדים ($X^2 = 15.889, DF = 4, p < 0.05$), כשהמגמה היא שהורים חרדיים יותר מהורים חילוניים גורמים חבלה פיזית לילדיהם במהלך חינוכם. ב- 20.4% מהמקרים ההורים החרדיים הענישו ענישה גופנית את ילדיהם לעיתים קרובות או קרובות מאוד, בצורה שגרמה לילדים חבלה פיזית (6.6% מעל הממוצע הכללי), לעומת זאת לא היה אף מקרה אחד מעין זה בקרב הורים חילוניים. כמו כן ב- 71.3% מהמקרים (8.6% מתחת לממוצע הכללי), היכו ההורים החרדיים את ילדיהם בלי לגרום חבלה לילד, או שהיו מקרים נדירים כאלו. לעומת 98.1% של הורים חילוניים (18.2% מעל הממוצע הכללי).

לוח 4 - הקשר בין הרמה הדתית של ההורים לבין ענישה גופנית לא פרופורציונלית לחומרת המעשה של הילד
הרמה הדתית של ההורים

ענישה גופנית בידי ההורים	הורה חרדי	הורה חילוני	סה"כ
לעיתים קרובות מאוד	3 (2.8)	0 (0.0)	3 (1.9)
לעיתים קרובות	15 (13.9)	1 (2.0)	16 (10.1)
לפעמים	13 (12.0)	6 (11.8)	19 (11.9)
לעיתים רחוקות	33 (30.6)	11 (21.6)	44 (27.7)
אף פעם	44 (40.7)	33 (64.7)	77 (48.4)
סה"כ	108 (100.0)	51 (100.0)	159 (100.0)

לוח 4 מראה שיש קשר מובהק בין הרמה הדתית של ההורים לבין ענישה גופנית כלפי ילדיהם שאינה פרופורציונלית לחומרת המעשה של הילדים ($X^2 = 11.436, DF = 4, p < 0.05$). המגמה היא שהורים חרדיים נוהגים בדרך זו יותר מאשר הורים חילוניים. 16.7% מההורים החרדיים נוהגים לעיתים קרובות או קרובות מאוד להעניש

ענישה גופנית את ילדיהם בצורה שאינה פרופורציונלית לחומרת המעשה של הילדים (4.7% מעל הממוצע הכללי), לעומת 2% של הורים חילוניים הנוהגים כך (10% מתחת לממוצע הכללי). כמו כן 71.3% מההורים החרדיים אינם נוהגים אף פעם או לעיתים רחוקות להכות את ילדיהם בצורה לא פרופורציונלית למעשי הילדים (4.8% מתחת לממוצע הכללי), לעומת 86.3% של הורים חילוניים (10.2% מעל הממוצע הכללי).

לוח 5 - הקשר בין הרמה הדתית של ההורים לבין ענישה גופנית כתוצאה מאיבוד שליטה עצמית של ההורה

הרמה הדתית של ההורים

ענישה גופנית בידי ההורים	הורה חרדי	הורה חילוני	סה"כ
לעיתים קרובות מאוד	6 (5.6)	0 (0.0)	6 (3.8)
לעיתים קרובות	22 (20.4)	1 (2.0)	23 (14.5)
לפעמים	13 (12.0)	2 (3.9)	15 (9.4)
לעיתים רחוקות	24 (22.2)	8 (15.7)	32 (20.1)
אף פעם	43 (39.8%)	40 (78.4)	83 (52.2)
סה"כ	108 (100.0)	51 (100.0)	159 (100.0)

לוח 5 מראה שיש קשר מובהק בין הרמה הדתית של ההורים לבין ענישה גופנית של ילדים כתוצאה מאיבוד שליטה עצמית מצד ההורה ($X^2 = 23.999, DF = 4, p < 0.05$). הורים חרדיים יותר מחילוניים מענישים ענישה גופנית את ילדיהם כתוצאה מאיבוד שליטה עצמית. בקרב 26% מההורים החרדיים מזדמן לעיתים קרובות או לעיתים קרובות מאוד להעניש ענישה גופנית את ילדיהם כתוצאה מאיבוד שליטה עצמית (7.7% מעל הממוצע הכללי), לעומת 2% מההורים החילוניים (16.3% מתחת לממוצע הרגיל). כמו כן 62% מההורים החרדיים לא היכו אף פעם או רק לעיתים רחוקות את ילדיהם כתוצאה מחוסר שליטה עצמית (10.3% מתחת לממוצע הכללי), לעומת 94.1% מההורים החילוניים (12.8% מעל הממוצע הכללי).

לוח 6 - הקשר בין הרמה הדתית של ההורים לבין ענישה גופנית באמצעות חפצי הלקאה

הרמה הדתית של ההורים

ענישה גופנית בידי ההורים	הורה חרדי	הורה חילוני	סה"כ
לעיתים קרובות מאוד	6 (5.6)	0 (0.0)	6 (3.8)
לעיתים קרובות	10 (9.3)	2 (4.0)	12 (7.6)
לפעמים	14 (13.0)	4 (8.0)	18 (11.4)
לעיתים רחוקות	24 (22.2)	3 (6.0)	27 (17.1)
אף פעם	54 (50.0)	41 (82.0)	95 (60.1)
סה"כ	108 (100.0)	50 (100.0)	158 (100.0)

לוח 6 מראה שיש קשר מובהק בין הרמה הדתית של ההורים לבין הכאת ילדים לשם חינוך באמצעות חפץ - חגורה, מקל וכדומה - ($X^2 = 15.845, DF = 4, p < 0.05$). הורים חרדיים יותר מחילוניים משתמשים בחפצי הלקאה להעניש את ילדיהם. 14.9% מההורים החרדיים היכו את ילדיהם באמצעות אביזרי הלקאה (3.5% מעל הממוצע הרגיל), לעומת 4% מההורים החילוניים (7.4% תחת הממוצע הכללי). כמו כן 72.2% מההורים החרדיים לא היכו אף פעם או לעיתים רחוקות את ילדיהם באמצעות אביזרי הלקאה (5% מתחת לממוצע הכללי), לעומת 88% מההורים החילוניים (10.8% מעל הממוצע הכללי).

לוח 7 - הקשר בין הרמה הדתית של הורים לבין ענישה גופנית על מעשה שובבות של הילד הרמה הדתית של ההורים

ענישה גופנית בידי ההורים	הורה חרדי	הורה חילוני	סה"כ
לעיתים קרובות מאוד	3 (2.8)	0 (0.0)	3 (1.9)
לעיתים קרובות	16 (14.8)	2 (3.9)	18 (11.3)
לפעמים	16 (14.8)	6 (11.8)	22 (13.8)
לעיתים רחוקות	34 (31.5)	12 (23.5)	46 (28.9)
אף פעם	39 (36.1)	31 (60.8)	70 (44.0)
סה"כ	108 (100.0)	51 (100.0)	159 (100.0)

לוח 7 מראה שיש קשר מובהק בין הרמה הדתית של ההורים לבין ענישה גופנית של הילדים על מעשה שובבות שלהם ($X^2 = 10.828, DF = 4, p < 0.05$). הורים חרדיים נוטים יותר מהורים חילוניים להעניש ענישה גופנית ד על מעשה שובבות. 17.6% מההורים החרדיים לעיתים קרובות או קרובות מאוד מכים את ילדיהם על מעשה שובבות (4.4% מעל הממוצע הכללי), לעומת 3.9% מההורים החילוניים (9.3% מתחת לממוצע הכללי). כמו כן 67.6% מההורים החרדיים לא היכו אף פעם או רק לעיתים רחוקות את ילדיהם על מעשה שובבות (5.3% מתחת לממוצע הכללי), לעומת 84.3% מההורים החילוניים (11.4% מעל הממוצע הרגיל).

לוח 8 - הקשר בין הרמה הדתית של המורה לבין שימוש בענישה גופנית כשהתלמיד מסכן את עצמו או את האחרים הרמה הדתית של המורה

ענישה גופנית בידי המורים	מורה חרדי	מורה חילוני	סה"כ
לעיתים קרובות מאוד	8 (7.5)	0 (0.0)	8 (5.1)
לעיתים קרובות	17 (15.9)	0 (0.0)	17 (10.8)
לפעמים	18 (16.8)	4 (7.8)	22 (13.9)
לעיתים רחוקות	21 (19.6)	8 (15.7)	29 (18.4)
אף פעם	43 (40.2)	39 (76.5)	82 (51.9)
סה"כ	107 (100.0)	51 (100.0)	158 (100.0)

לוח 8, כמו שאר הלוחות העוסקים בענישה גופנית בידי מורים (לוחות 9-12), מצביע על כך שלא רק רבים מההורים מענישים ענישה גופנית את ילדיהם, אלא גם מורים נוהגים כך כלפי תלמידיהם. הלוח מראה שמורים נוהגים לעיתים קרובות או קרובות מאוד להעניש ענישה גופנית את תלמידיהם. יתר על כן, לוח 8 מראה שיש קשר מובהק בין הרמה הדתית של המורים לבין ענישה גופנית שהם נוהגים כלפי תלמידיהם כאשר התלמיד מסכן את עצמו או את האחרים ($X^2 = 22.969, DF = 4, p < 0.05$). מורים חרדיים נוהגים במקרה זה להעניש ענישה גופנית את תלמידיהם יותר מאשר מורים חילוניים. 23.4% מהמורים החרדיים נוהגים לעיתים קרובות או קרובות מאוד להעניש ענישה גופנית את תלמידיהם שסיכנו את עצמם או את האחרים (7.5% מעל הממוצע הרגיל), לעומתם מורים חילוניים לא היכו במקרים אלו את תלמידיהם כלל וכלל. מכאן שבמקרה הנדון הכאת ילדים בידי מורים לעיתים קרובות או קרובות מאוד נפוצה רק בתלמודי תורה של חרדים. כמו כן 59.8% מהמורים החרדיים לעיתים רחוקות או בכלל לא נוהגים להכות את ילדיהם כשהם מסכנים את עצמם או את האחרים (10.5% מתחת לממוצע הכללי), לעומת 92.2% מהמורים החילוניים (12.9% מעל הממוצע הכללי).

לוח 9 - הקשר בין הרמה הדתית של המורה לבין הכאת תלמיד כתוצאה מאיבוד שליטה של המורה

הרמה הדתית של המורה

ענישה גופנית בידי המורים	מורה חרדי	המורה חילוני	סה"כ
לעיתים קרובות מאוד	8 (7.4)	0 (0.0)	8 (5.0)
לעיתים קרובות	13 (12.0)	0 (0.0)	13 (8.2)
לפעמים	18 (16.7)	2 (3.9)	20 (12.6)
לעיתים רחוקות	20 (18.5)	7 (13.7)	27 (17.0)
אף פעם	49 (45.4)	42 (82.4)	91 (57.2)
סה"כ	108 (100.0)	51 (100.0)	159 (100.0)

לוח 9 - מראה שיש קשר מובהק בין הרמה הדתית של המורים לבין הכאת ילד כתוצאה מאיבוד שליטה של המורה ($X^2 = 23.137, DF = 4, p < 0.05$). תופעת הכאת תלמידים כתוצאה מאיבוד שליטה נפוצה יותר אצל מורים חרדיים מאשר אצל מורים חילוניים. 19.4% מהמורים החרדיים לעיתים קרובות או קרובות מאוד מכים את תלמידיהם כתוצאה מאיבוד שליטה (6.2% מעל הממוצע הכללי), לעומת 0% כשמדובר במורים חילוניים. כמו כן אצל 63.9% מהמורים החרדיים לא היכו אף פעם או לעיתים רחוקות את ילדיהם מחוסר שליטה עצמית (10.7% מתחת לממוצע הכללי), לעומת 96.1% מהמורים החילוניים (21.9% מעל הממוצע הכללי).

לוח 10 - הקשר בין הרמה הדתית של המורה לבין שימוש בענישה גופנית על התחצפות התלמיד

הרמה הדתית של המורה

ענישה גופנית בידי המורים	מורה חרדי	מורה חילוני	סה"כ
לעיתים קרובות מאוד	7 (6.5)	0 (0.0)	7 (4.4)
לעיתים קרובות	10 (9.3)	0 (0.0)	10 (6.3)
לפעמים	20 (18.5)	3 (5.9)	23 (14.5)
לעיתים רחוקות	15 (13.9)	3 (5.9)	18 (11.3)
אף פעם	56 (51.9)	45 (88.2)	101 (63.5)
סה"כ	108 (100.0)	51 (100.0)	159 (100.0)

לוח 10 מראה שיש קשר מובהק בין הרמה הדתית של המורים לבין ענישה גופנית שהם נוהגים כלפי תלמידיהם על התחצפות (X² = 21.032, DF = 4, p < 0.05). מורים חרדיים מענישים ענישה גופנית יותר ממורים חילוניים על התחצפות. 15.8% מהמורים החרדיים נוהגים לעיתים קרובות או קרובות מאוד להעניש ענישה גופנית את תלמידיהם על התחצפות (5.1% מעל הממוצע הכללי), לעומת 0% מהמורים החילוניים. כמו כן 65.8% מהמורים החרדיים אף פעם אינם מכים, או לעיתים רחוקות נוהגים להכות את תלמידיהם על התחצפות (9% מתחת הממוצע הכללי), לעומת 94.1% מהמורים החילוניים (19.3% מעל הממוצע הכללי).

לוח 11 - הקשר בין הרמה הדתית של המורה לבין ענישה גופנית שגרמה לילד חבלה פיזית

הרמה הדתית של המורה

ענישה גופנית בידי המורים	מורה חרדי	מורה חילוני	סה"כ
לעיתים קרובות מאוד	6 (5.6)	0 (0.0)	6 (3.8)
לעיתים קרובות	15 (14.0)	0 (0.0)	15 (9.5)
לפעמים	7 (6.5)	1 (2.0)	8 (5.1)
לעיתים רחוקות	11 (10.3)	1 (2.0)	12 (7.6)
אף פעם	68 (63.6)	49 (96.1)	117 (74.1)
סה"כ	107 (100.0)	51 (100.0)	158 (100.0)

לוח 11 מראה שיש קשר מובהק בין הרמה הדתית של המורים לבין ענישה גופנית שגרמה חבלה פיזית לתלמיד מורים חרדיים מאשר מורים חילוניים. 19.6% מהתלמידים נחבלו פיזית כתוצאה מענישה למטרות חינוך שנקטו כלפיהם (X² = 19.523, DF = 4, p < 0.05). יותר תלמידים נחבלו פיזית חבלה פיזית לעיתים קרובות או קרובות מאוד בידי

מורים חרדיים (6.3% מעל הממוצע הכללי), לעומת זאת לא היה אף מקרה אחד מעין זה בקרב מורים חילוניים. כמו כן 73.9% מהתלמידים נחבלו חבלה פיזית לעיתים רחוקות או אף פעם לא נחבלו בידי מורים חרדיים (7.8% מתחת לממוצע הכללי), לעומת 98.1% מהתלמידים שמוריהם חילוניים (16.4% מעל הממוצע הכללי).

לוח 12 - הקשר בין הרמה הדתית של המורה לבין ענישה גופנית של התלמידים באמצעות חפצי הלקאה

הרמה הדתית של המורה

ענישה גופנית בידי המורים	מורה חרדי	מורה חילוני	סה"כ
לעיתים קרובות מאוד	8 (7.5)	0	8 (5.1)
לעיתים קרובות	15 (14.0)	0 (0.0)	15 (9.5)
לפעמים	13 (12.1)	2 (3.9)	15 (9.5)
לעיתים רחוקות	13 (12.1)	2 (3.9)	15 (9.5)
אף פעם	58 (54.2)	47 (92.2)	105 (66.5)
סה"כ	107 (100.0)	51 (100.0)	158 (100.0)

לוח 12 - מראה שיש קשר מובהק בין הרמה הדתית של מורים לבין הכאת תלמידים לשם חינוך באמצעות חפץ כמו חגורה, מקל וכדומה ($X^2 = 23.374, DF = 4, p < 0.05$). מורים חרדיים נוטים יותר להשתמש בחפצי הלקאה כלפי תלמידיהם מאשר מורים חילוניים. 21.5% מהמורים החרדיים היכו את תלמידיהם באמצעות אביזרי הלקאה (6.9% מעל הממוצע הכללי), לעומת 0% מהמורים החילוניים. כמו כן 66.3% מהמורים החרדיים לעיתים רחוקות, או מעולם לא היכו את ילדיהם באמצעות אביזרי הלקאה (9.7% מתחת לממוצע הכללי), לעומת 96.1% מהמורים החילוניים (20.1% מעל הממוצע הכללי).

סיכום ודיון

ממצאי המחקר מצביעים על כך שהענישה הגופנית שנוקטים הורים ומורים כלפי ילדיהם או תלמידיהם היא עדיין תופעה נפוצה. לדוגמה, מלוח 1 לומדים שכ- 35% מכלל ההורים היכו את ילדיהם על התחצפות לעיתים קרובות או לעיתים קרובות מאוד, לעומת זאת, רק 29.6% מההורים לא היכו את ילדיהם אף פעם על התחצפות. מה שיותר רלוונטי לענייננו היא העובדה, שלפי הממצאים, היקף הענישה הגופנית כלפי ילדים גדול יותר כשמדובר בהורה או במורה חרדי. בכל אחד מ-12 משתני המחקר (ענישה על התחצפות, שובבות, סיכון עצמי של התלמיד וסיכון אחרים, ענישה לא פרופורציונלית, ענישה מתוך איבוד שליטה עצמית, שימוש בחפצי הלקאה וכו') ההורים והמורים החרדיים נטו יותר לנקוט בענישה גופנית כלפי ילדיהם או תלמידיהם מאשר הורים ומורים חילוניים. ממצאים אלו מאששים את השערת המחקר, שתופעת הענישה הגופנית לצורכי חינוך אינה תופעה נדירה בסקטור החרדי. מהספרות התאורטית שסקרנו אפשר ללמוד שמצב זה קיים בעוד חברות דתיות (האוונגליסטים בנצרות, והחברה הברואית והפלסטינית באסלם). לממצאים הנוגעים לחברה החרדית אפשר לתת כמה הסברים.

ההסבר המרכזי הוא שהאוכלוסייה החרדית מעדיפה להסתמך על המשפט העברי ועל דברי חכמי ישראל, שרוב רובם מצדדים בענישה גופנית של ילדים בידי הוריהם, ושל תלמידים בידי מוריהם, ולא על עמדות שמביעים פסיכולוגים מודרניים ושופטים. עמדה זו הביע באופן מפורש הרב דסלר, המשגיח הרוחני של ישיבת פונביץ, שצוטט

לעיל: "צריך להיזהר בכל גדר חדיש של החוקרים בנוגע לפסיכולוגיה וחינוך...אם אין לזה סתירה בדברי חז"ל".
אומנם, יש כיום יותר מבעבר יחסי גומלין בין הפסיכולוגיה המודרנית התאורטית והטיפולית לבין הדת (פרישטיק, 2017, עמ' 173-175), אך יחסי גומלין אלו נעצרים נוכח עמדות נוגדות בין דעת התורה לבין אסכולות פסיכולוגיות למיניהן, על אחת כמה וכמה כשמדובר באוכלוסייה החרדית. אשר לבתי המשפט, האוכלוסייה החרדית רואה בהם ערכאות של גויים שאינן שופטות לפי דיני תורה, ומנסה להדיר את רגליה מכותליהם. לענייננו, כיוון שלפי הדין העברי לגיטימי ואף רצוי להעניש ילד ענישה גופנית לצורכי חינוך, ההורה והמורה החרדי מעדיפים ככל הנראה להישמע לדברי חכמי ישראל מאשר לפסיקת בתי המשפט, לרבות בית המשפט העליון. מה עוד שכאשר מדובר בענישה גופנית מתונה קיימים חילוקי דעות גם בין שופטי בתי המשפט לבין עצמם.

כיוון שענישה גופנית של ילדים נאסרה בפסיקה של בית המשפט העליון, וההורה והמורה עלולים להיענש אם יתגלה שהם נוהגים בניגוד לפסיקה, נשאלת השאלה איך קורה שבסקטור החרדי (והבדואי) יש רבים שאינם נשמעים לפסיקה זו? זאת ועוד, לפי חוק העונשין 1989 תיקון 27 על כל אזרח בישראל, יהיה זה חרדי, בדואי או כל אזרח אחר, חלה החובה לדווח לרשויות כאשר הוא נתקל במקרה של אלימות כלפי חסרי ישע, וילדים בכלל זה. ובכל זאת, מסתבר שאזרחים אינם ממהרים לדווח על ענישה גופנית למשטרה או לפקידות הסעד (בבנישתי ושמיה, 2010); בעיקר כשמדובר בענישה גופנית של הורה לצורכי חינוך, שאין בנוגע אליה הסכמה שמדובר באלימות לשמה. עוד הסבר להמשך הנוהג של הענישה הגופנית מצד ההורה והמורה החרדי, שהם נושא דיונו, הוא שהן ההורה הן המורה מודעים לכך שנמוכים הסיכויים שגורם כל שהוא בקהילה יפנה בתלונה למשטרה או לבית המשפט, המוקצים מחמת מיאוס בעיני הקהילה החרדית. גם במקרים חמורים יותר, כמקרי אונס, העניינים מסתדרים לרוב בצורה לא פורמלית בתוך הקהילה, כך שהסיכון של עמידה לדין פלילי על ענישה גופנית נמוך מאוד כשמדובר בהורה או במורה מהקהילה החרדית.

נשאלת עדיין השאלה, איך זה שההורה והמורה החרדי, יותר מאשר ההורה והמורה החילוני, מכים את הילדים ואת התלמידים כתוצאה מאיבוד שליטה עצמית (ראה לוחות 5,9). בעניין זה אין אפשרות לתת הסבר דתי, כי חכמי ישראל, בעיקר חכמי המוסר, אסרו על אדם לכעוס (ראה לדוגמא ר' משה חיים לוצאטו, תשל"ח) ולהכות ילדים מתוך כעס ואיבוד שליטה עצמית. ייתכן שהדבר נובע מהיכולת המקצועית המוגבלת של ה"מלמד" ומתנאי החיים שלו בתלמוד תורה, ושל ההורה - בביתו. הלימודים בתלמוד התורה נמשכים לרוב משעת הבוקר עד לשעות מאוחרות בלילה, ותוכן הלימודים מועבר לעיתים בצורה משעממת בידי מורים שלא עברו הכשרה מקצועית בתחום החינוך והדידקטיקה. תנאים אלו מצריכים כוחות פיזיים ונפשיים הן מצד התלמידים הן מצד המורים. באווירה מתוחה זו עלולים המורים לאבד שליטה ולהכות תלמידים פורקי עול. זאת ועוד, למעט מקרים חריגים, ספק אם הפיקוח על החינוך החרדי יתערב. אשר להורים, מדובר במקרים רבים במשפחות מרובות ילדים הגרות בצפיפות. ההורים עשויים להתקשות להתמודד עם השתוללויות של הילדים בבית. מצב זה עלול לגרום להם להכות את ילדיהם מתוך איבוד שליטה עצמית; זאת גם כאשר הדבר אינו תואם את עמדת חכמי ישראל.

נסיים במסקנות אחדות מממצאי המחקר, העשויות להיות רלוונטיות לקובעי המדיניות בתחום המשפט, החינוך והרווחה בישראל. כאמור, לפי ממצאי המחקר, רבים מההורים והמורים, בעיקר מהסקטור החרדי, ממשיכים להעניש ענישה גופנית את ילדיהם. ממצא דומה מתגלה גם בקרב הורים בדואים, ויש להניח שאותה תופעה קיימת בקרב כלל בני המיעוטים, שרבים מהם אנשים דתיים או מסורתיים. מלבד זאת, מחקרים מצביעים על כך שתופעת הענישה הפיזית של ילדים שכיחה יותר בקרב משפחות מהמעמד הנמוך מאשר בקרב משפחות מהמעמד הבינוני/גבוה (פרישטיק, 2011, עמ' 27). כיוון שמעטים הם ההורים והמורים העומדים למשפט על עבירה זו, יש להניח, כפי שטוען פוקס (2000), שהחלטת בית המשפט אינה אפקטיבית באופן משמעותי. נראה, שלמרות היקפה של התופעה, ברוב רובם של המקרים המורים וההורים חומקים ממנגנוני פיקוח משפטיים ואחרים, וכתוצאה מכך אחוז לא קטן מההורים ומהמורים, בעיקר מהסקטורים החלשים בחברה, הפכו ל"עבריינים סמויים". ויקטימולוגים רדיקליים אף יטענו שהנשפטים על עבירה זו אינם עבריינים אלא קורבנות המערכת המשפטית (פרישטיק, 2019). טענה זו מובילה לדעת המחבר למסקנה שראוי שהטיפול בנושא זה ייעשה לא רק דרך המערכת הגליסטית-משפטית, אלא גם, ואולי בעיקר, דרך גורמים פורמליים ובלתי פורמליים בתחום החינוך והרווחה, בשיתוף רבנים מהזרם הליברלי הסבורים שענישה גופנית גורמת נזק נפשי לילד. ייתכן שאימוץ גישה זו יהיה יותר אפקטיבי מאשר חקיקה בנושא זה. עמדת

כותב שורות אלו תואמת את אמנת האו"ם שצוינה לעיל, שבה נקבע: "המדינות החברות ינקטו אמצעים תחוקתיים חברתיים וחינוכיים מתאימים על מנת להגן על הילד מפני אלימות גופנית לסוגיה".

המחקר הנוכחי לוקה בכמה חסרונות שראוי שחוקרים אחרים יתנו עליהם את הדעת. ראשית כול, אוכלוסיית המחקר הם סטודנטים וסטודנטיות הבאים לרוב ממשפחות מהמעמד הבינוני והגבוה. יש להשלים את המחקר ולברוק אם ממצאים דומים מאפיינים גם אוכלוסיות אחרות, לא של סטודנטים ולא רק של בני המעמד הבינוני/גבוה. כדי להגיע להכללה רחבה יותר ראוי להסתמך על מדגם של כלל האוכלוסייה במדינת ישראל. שנית, גם אם ממצאי המחקר עולה ספק בכוחה של החלטת בית המשפט העליון להביא לצמצום תופעת הענישה הגופנית של הורים ושל מורים, ראוי שהעניין ייבדק יותר לעומק. זאת באמצעות בדיקת היקף התופעה לא רק "אחרי" החלטת בית המשפט, כפי שנעשה במחקר זה, אלא גם "לפני" ההחלטה, כלומר, לפני שנת 2000. לבסוף, המחקר התייחס רק לשתי אוכלוסיות, חרדים וחילונים, מן הראוי לכלול במחקר מקביל גם את אוכלוסיית המסורתיים, הדתיים-לאומיים, האוכלוסייה האולטרה אורתודוקסית ואת העדות השונות מבני המיעוטים בארץ.

ביבליוגרפיה

- אדד, מ' (2008). השלכות פסיכולוגיות של ענישה. בתוך ד' יגל, א' כרמי, מ' זכי וע' לבני (עורכים): סוגיות בפסיכולוגיה, משפט ואתיקה בישראל: אבחון, טיפול ושיפוט (עמ' 303-333). תל-אביב: דיונון
- אוצר המדרשים (תרע"ה). ניו יורק: איזנשטיין
- אוריאל, ר' (2000). ענישה גופנית בחינוך ילדים, אל תרימו ידיים, ילדים, 2, 20-21
- ר' אליעזר בר' יצחק פאפו (מאה 18) (תש"ס). פלא יועץ. בני ברק: תורה וחיים
- האנציקלופדיה החינוכית: יסודות החינוך - ערכים: חופש וכפיה בחינוך, משמעת בחינוך, עונש ושכר בחינוך (1961). ירושלים: משרד החינוך ומוסד ביאליק
- ר' אליהו בר' שלמה זלמן (תק"פ). ליקוטי הגר"א, ספרא דצניעותא. ווילנא
- אלקשאעלה, ב' משמעת וענישה במגזר הברואי (גרסה אלקטרונית) נדלה 9.1.19 מאתר פסיכולוגיה עברית.
- אסף, ש' (תרפ"ה). מקורות לתולדות החינוך בישראל, כרך א, תל-אביב: דביר
- אסף, ש' (תרצ"ה). מקורות לתולדות החינוך בישראל, כרכים ב, ז, תל-אביב: דביר
- בויהר, י' וקדמן, י' (2007). בין ענישה גופנית להתעללות: רב המשותף על השוני. בתוך י' בן יהודה, ד' הורוביץ ומ' חובב (עורכים): התעללות והזנחה של ילדים בישראל (עמ' 673-680). ירושלים: אשלים
- בנבנישתי, ר' ושמיד, ה' (2010). סקר עמדות הציבור כלפי פגיעה בילדים והדיווח לרשויות. ירושלים: מכון חורב
- בן דוד, ש' ושחורי, מ' (2010). סגנון הורות ועמדות כלפי אלימות בראייה בין-דורית בקרב דתיות וחילוניות ביהודה ושומרון, בתוך מ' ביליג (עורך): מחקרי יהודה ושומרון, יט, 65-253
- ברנה, י' (2001). עילות "טובות" להתעללות, דורות, 31-29,54
- גולדברג, י' (1987). בעיות משמעת אצל ילדים. תל אביב: זמורה ביתן, 68-73
- גולדשטיין, ש' (2005). לדבר על השתיקה: איתור ילדים ובני נוער נפגעי התעללות והזנחה בשירותי הבריאות בקהילה. ירושלים: אשלים
- גורדון, א' (2001). שופטים ללא גבולות. תכלת (10) תשס"א, 65-94
- דסלה, א' (תשל"ט) (מאה 20). מכתב מאליהו חלק ג', מהדורה 13. תל-אביב: דפוס ראם
- ר' וינברג יחיאל יעקב (תשכ"ט) (מאה ה-20). שו"ת שרידי אש, חלק ג. ירושלים: מוסד הרב קוק.
- ר' יוסף קארו (מאה 15) (תשנ"ב). שולחן ערוך (שו"ע). ירושלים: מורשת להנחיל
- חאלה, ה' (2008). הורים פלסטינים תושבי הגדה המערבית ועמדותיהם כלפי ענישה גופנית של ילדים, ביטחון סוציאלי 78: 127-153
- טרבלסי-חדד, ת' (2006). שלישי מהישראלים - זה בסדר להכות ילדים כדי לחנך, ידיעות אחרונות. 20.11.2006
- ר' יעקב רישר בק (מאה 18) (תשס"ד). שו"ת שבות יעקב. ירושלים: פרנק
- ר' יצחק אבוהב (מאה 16) (תשכ"א). מנורת המאור. ירושלים: מוסד הרב קוק
- ר' משה בן מימון (מאה 11) (רמב"ם) (תשנ"ט). יד חזקה. ירושלים: קהילת בני יוסף
- משה חיים לוצאטו (מאה 18) (תשל"ח). מסילת ישרים. ירושלים: אשכול
- ספר מוסר השכל (תרנ"ג). מיוחס לר' האי גאון (מאה 10). ורשא: וויס
- פוקס, ש"א (2007). האם היטיב האיסור הגורף על כל מכה חינוכית עם ילדי ישראל? משפחה במשפט א, 31-55
- פרישטיק, מ' (2011). אלימות במשפחה בפרספקטיבה יהודית: התופעה בהווה ובקהילות ישראל בעבר ועמדת חכמי ישראל והמשפט העברי בנושא. קריית ביאליק: הוצאת אה
- פרישטיק, מ' (2019). ויקטימולוגיה ויהדות: תיאוריה, טיפולוגיה, טיפול, מדיניות ויישום. קריית ביאליק: הוצ' אה
- פרישטיק, מ' (2017). קרימינולוגיה ויהדות: אסכולות מסורתיות, פוסט מסורתיות וריאליסטיות. קריית ביאליק: אה
- קלי, ג' (1987). יחסי הורים וילדים. תל אביב: אור עם, 44-55
- קפלן, י"ש (2003). המגמה החדשה בעניין ענישה גופנית בחינוך של ילדים לצורכי חינוך. קריית המשפט: שנתון הקריה האקדמית, 3, 447-487

ר' שלמה בן אדרת (מאה 13) (תש"ס). שו"ת הרשב"א. ירושלים: מכון מסורת ישראל
שמואלי, ב' (2010). בין תקיפה, התעללות וענישה גופנית כלפי ילדים, בתוך ת. מורג (עורכת): זכויות הילד והמשפט
הישראלי (עמ' 183 - 220) תל אביב: רמות
שמואלי, ב' (2001). ענישה גופנית של ילדים בידי הוריהם על פי המשפט העברי - גישות מסורתיות וזרמים מודרניים,
פלילים, י', 363-446.
ר' שמחה בר' שמואל מוויטרי (מאה 12) (1893). מחזור ויטרי. ברלין: מקיצי נרדמים
ר' שמשון רפאל הירש (תרס"ב). ספר חורב, ספר ראשון. וילנא.
שפירא, ר' (2006). ילדים בסיכון: ענישה, התעללות נפשית וגופנית והגבול שבניהם, הסניגור - סקירה מקצועית,
111, 5-.

תוספתא (תשמ"ח. הוצ' ליברמן

- Baldry, A. C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence, *Child Abuse and Neglect* 2 (7) 713-732.
- Baumrind, D. (1971). Current pattern of parental authority, *Developmental Psychology*, 4 (1).
- Baumrind, D. (1996). A blanket injunction against disciplinary use of spanking is not warranted by the data, *Pediatrics*, 98 (4), Supplement 830.
- Baumrind, D., Larzelere, R. E., and Owens, E. B. (2010). Effects of preschool parents' power assertive patterns and practices on adolescent development. *Parenting: Science and Practice*, 10(3), 157-201.
- Berg-Nielsen, T.S., Vican, A. and Dahl, A.A. (2002). Parenting related to children and parental psychology: A descriptive review of the literature, *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 7, 520-552.
- Carey, S. (1994). Spare the rod and spoil the child: It is a sensible justification for the use of punishment in child rearing, *Child Abuse and Neglect*, 18(12). 1005-1008.
- Ellison and Sberkal, (1993). Conservative, conservatism and support for corporal punishment, *American Sociological Review*, 58, 131-144.
- Gershoff, E.T. (2002). Corporal punishment by parents and associated child behavior and experience: A meta-analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 128, 539-579.
- Gershoff, E. T., Miller, P. C. and Holden, G. W. (1999). Parenting influences from the pulpit: Religious affiliation as a determinant of parental corporal punishment. *Journal of Family Psychology*, 13(3), 307.
- Greven, P. (1991). *Spare the child: The religious roots of punishment and psychological impact of physical abuse*. New York.: Alfred A. Knopf.
- Hardy, K. (2013). *Spare the rod, spark the student? 19 states still allow padding at school, Tennessee us among them*. CHatannhooga: Free Press.
- Hay, B.C. (2002). Parental sanctions and delinquent behavior; Toward clarification Braithwaite theory of reintegration shaming, in S. Cote (ed.). *Criminology theory: Bridging the past to the future*, 191-201. London: Sage.
- Larzelere, R.E. (1996). Presentation: A review of outcomes of parental use of customary physical punishment, *Pediatrics*, 98, 824-828.
- Steinberg, L., Blatt-Eisengart I. & Kaufman, E. (2006). Pattern of competence and adjustment from authoritative, authoritarian, indulgent and neglectful homes: A replication in a sample of serious juvenile offenders, *Journal of Research on Adolescence*, 16 (1), 47-58.
- Straus, M. (1994). *Beating the devil out of them: Corporal punishment in American families*. New York: Lexinton Books.

נסכח - שאלון

סטודנט/ית נכבד/ה

מצ"ב שאלון המיועד לערוך מחקר בנושא דרכי חינוך של מורים ושל הורים במהלך 15 השנים האחרונות. נודה לך אם תענה/י על השאלות. השאלון הוא אנונימי, אין צורך לציין את שמך, ולא ניתן יהיה לזהות מי מילא אותו. תודה על שיתוף הפעולה!

חלק א' - פרטים בנושאי דת

1. האם ההורים שלך מקפידים לאכול אוכל כשר?
א. כן - אוכלים רק אוכל כשר ב. משתדלים לאכול אוכל כשר, אך לא תמיד מקפידים ג. הורי אינם מקפידים כלל וכלל על אוכל כשר
2. האם הוריך הם שומרי שבת (נסיעות, בישול בשבת וכדו')?
א. כן ב. משתדלים לשמור, אך לא על בסיס קבוע ג. אינם שומר שבת
3. איך הוריך מגדירים את עצמם מבחינה דתית?
א. חרדים ב. דתיים לאומי ג. מסורתיים ד. חילונים
4. האם אביך חובש כיפה לראשך?
א. כן - כיפה שחורה ב. כן - כיפה סרוגה ג. לפעמים חובש לפעמים לא ד. לא חובש כיפה
5. האם אביך מניח תפילין כל יום? א. כן ב. לפעמים ג. אף פעם
6. האם אמך מקפידה ללבוש בגדים צנועים בהתאם להלכה?
א. כן - מקפידה מאוד (שרוולים ארוכים וכיסוי ראש) ב. מקפידה חלקית (שרוולים קצרים, ללא כיסוי ראש) ג. לא מקפידה ללבוש בגדים צנועים התואמים את ההלכה
7. האם המורים שלך (בעבר), או של האחאים שלך, הם, למיטב ידיעתך, אנשים חרדים (שומרי שבת, אוכלי כשר, חובשי כיפה שחורה ומניחים תפילין כל יום)
א. כן ב. הם שייכים לזרם הדתי לאומי ג. הם אנשים מסורתיים אך לא דתיים ג. הם אנשים חילונים
8. מקום הלימודים של האחאים שלך במהלך 15 השנים האחרונות
א. תלמוד תורה חרדי ב. בי"ס ממלכתי דתי ג. בית ספר חילוני

חלק ב' - סמן בסימן + בתשובה המתאימה לך ביותר (התייחס למציאות שהייתה במהלך 15 השנים האחרונות, ולא לפני כן)

(הערה - המושג "ענישה גופנית" כולל: סטירה, בעיטה, נשיכה, סחיבה, נעילה בחדר וכד')

אף פעם	לעיתים רחוקות	לפעמים	לעיתים קרובות	לעיתים קרובות מאד	
					כאשר אני או אחד מהאחאים שלי התחצפנו כלפי הורי הם לעיתים הגיבו בענישה גופנית
					במידה ואני או אחד מהאחאים שלי סיכנו את עצמנו או את אחרים הורי הגיבו לעיתים בענישה גופנית כדי למנוע הישנות המקרה
					היו מקרים בהם אחד מהורי העניש אותי או את אחד מהאחאים שלי גופנית שגרמה חבלה פיזית
					היו פעמים שאחד מהורי השתמש בענישה גופנית כלפי או כלפי אחד מהאחים שלי אשר לא הייתה פרופורציונלית לחומרת המעשה
					היו מקרים שאחד מהורי השתמש בענישה גופנית כלפי או כלפי אחד מהאחאים שלי כתוצאה מאיבוד שליטה עצמית שלו
					היו מקרים בהם אחד מהורי העניש אותי או את אחד מהאחאים שלי גופנית, תוך שימוש בחגורה/מקל או חפץ הלקאה אחר
					היו מקרים שהורי השתמשו בענישה גופנית כלפי או כלפי אחד מאחאים שלי כאשר נהגנו במעשה שובבות
					היו מקרים, שכאשר אני, האחאים שלי, או אחד מחברי לכיתה סיכנו את עצמנו או את אחרים, המורים השתמשו בענישה גופנית
					היו מקרים שהמורים הכו אותי, את האחאים שלי או את אחד מחברי לכיתה כתוצאה מאיבוד שליטה עצמית
					היו מקרים שכאשר אני, אחד האחאים שלי או אחד מחברי לכיתה התחצף למורה, הוא העניש אותנו גופנית
					היו מקרים בהם מורה העניש גופנית אותי, את האחאים שלי או את אחד מתלמידי הכיתה, אשר גרם לחבלה פיזית
					היו מקרים בהם המורה העניש גופנית בחגורה, מקל או חפץ הלקאה אחר אותי, או את האחאים שלי או את אחד מחברי לכיתה